

MIŠEL MARLI

DIVA
MARIJA KALAS

Najveća pevačica svog doba i njena
ljubavna drama

Prevela s nemačkog
Mirjana V. Popović

■ Laguna ■

OD ISTE AUTORKE

GOSPOĐICA KOKO I MIRIS LJUBAVI

Naslov originala

Michelle Marly

DIE DIVA

MARIA CALLAS – die größte Sängerin ihrer Zeit und das
Drama ihrer Liebe

Copyright © Aufbau Verlag GmbH & Co. KG, Berlin 2020
(Published with Aufbau Taschenbuch; “Aufbau Taschen-
buch” is a trademark of Aufbau Verlag GmbH & Co. KG)

Translation copyright © za srpsko izdanje 2021, LAGUNA

„Živeh za umetnost,
živeh za ljubav.“

Iz *Toske* Đakoma Pučinja

PRVO POGLAVLJE

Venecija

3. septembar 1957.

„Tako sam srećna što si došla iz hladnog, vlažnog Edinburga na moju malu zabavu“, reče Elsa, privukavši u znak dobrodošlice svoju prijateljicu Mariju Kalas na bujne grudi. Zlatasta duždevska kapa optočena biserima, verovatno original iz XVI veka ili ranijeg perioda, blago se naherila na Elsinjoj glavi. „Večeras si moj glavni gost.“

„Mala zabava“ je bila jesenji bal Else Maksvel u otmenom hotelu *Danijeli* i predstavljala je vrhunac filmskog festivala u Veneciji, na koji je dolazio svako od imena i ugleda. Marija je već na prvi pogled videla da je u renesansnoj sali okružena istaknutim ličnostima Holivuda, finansijske aristokratije, kao i princezama i prinčevima uistinu plave krvi. Ali ona je bila najslavnija: *diva assoluta*. Sopran čije je ime bilo poznato čak i onima koji nisu zainteresovani za operu. Bila je najpoznatija žena na svetu, tridesetčetvorogodišnjakinja, privlačna, imućna i verovatno na vrhuncu karijere, premda je nebo, naravno, i pored toga bilo daleko.

Njena već četrdesetsedmogodišnja prijateljica, punačka Elsa Maksvel, bila je novinarka društvene rubrike koja je

pratila međunarodnu scenu i kao kolumnista odlučivala o usponu i padu budućih veličina šou-biznisa i visokog društva, dobro se snalazila u Evropi i Sjedinjenim Državama, organizovala sve od konjskih trka, preko jedriličarskih regata, do zabava, gradila romantične i poslovne veze, pa izvesno njen poziv nije mogao odbiti neko kome je stalo do karijere. Pa ipak, Kalasova je ove večeri došla ne samo da bi je uveličala svojim prisustvom – bila je zaista duboko zahvalna što je imala razloga da pobjegne od sitne škotske kiše.

Imala je teško leto. Naporni nastupi i uz to niz društvenih obaveza doveli su Mariju pre samo nekoliko nedelja na ivicu nervnog sloma. Iako ju je lekar izričito odvrćao od toga, ipak je otputovala s ansamblom milanske Skale na prestižni Edinburški festival. U Škotskoj je slavila trijumfe – ali iz dana u dan osećala se sve lošije. Izdržala je četiri dana i, na njeno veliko olakšanje, glas joj nije zadavao nikakve probleme. Ali kada je iznenada zakazan i peti koncert, otkazala ga je. Ne samo što je odjednom dobila groznicu, žestoku glavobolju i tegobe zbog slabe cirkulacije – nego se održavao i jesenji bal Else Maksvel koji se podudario s dodatnim koncertom. Marija je bila sigurna da neće izdržati ogromni napor još jednog nastupa, pa je odletela u Milano kako bi se, pre svega, oporavila u toploj atmosferi svog pribežišta na jezeru Garda.

Okrepljena posle nekoliko mirnih dana i okružena Elsinim gostima, lebdela je sada preko viševekovnih kamenih stepenica zastrtih crvenim tepihom ka prostorijama gde je trebalo da bude poslužena izvrsna večera. Dosad je hodala uz i niz tolike pozorišne stepenice da gotovo nije morala da obraća pažnju na noge dok se kretala sa zadivljujućom elegancijom, a zapravo bez naočara nije dobro videla kuda ide, pa bi uzalud i gledala. Zbog relativno svedene, ali vrlo pristale garderobe koju je odabrala za ovo veče osećala se

toliko dobro kao što se inače osećala samo kada je pevala operске arije: uski beli gornji deo, raskošna široka suknja od belog satena sa crnim tačkama, bela ešarpa i dugačke crne rukavice. Lišila se spektakularnog šešira, a jedini ustupak koji je učinila ovom maskenbalu bili su smaragdi i dijamanti u podignutoj kosi koji su svetlucali pod svetlošću stotina sveća. Osećala se divno, pre svega zato što joj je odraz u ogledalu odavao da se ove večeri po izgledu približila svom idolu. Marija je, naime, volela filmsku glumicu Odri Hepbern. Istina, znala je da nikada neće dostići njenu tananost srne, ali gvozdenom disciplinom je pre četiri godine uspela da za dvanaest meseci oslabi zamalo četrdeset kilograma, i od tada je održavala veoma vitku liniju. Pre toga je s visinom od metar i sedamdeset i tri santimetra imala zamašnih sto dvadeset kilograma. U međuvremenu joj je jedan švajcarski lekar uz dijetu prepisao hormonske tablete, lekove za štita-stu žlezdu i diuretike, što je imalo više efekta od pokušaja da jede samo očima. Da bi uvek imala u vidu uspeh svog truda, naručila je portrete na kojima je delovala kao sestra Odri Hepbern. Kada je posmatrala te fotografije, obuzimalo ju je do tada nepoznato osećanje sreće: prvi put u životu se Marija osećala dobro u svojoj koži. Jedina sitnica koja joj je kvarila sreću bile su jake noge, ali se to dalo sakriti dugim, nabranim suknjama kao ova koju je nosila večeras.

Dostojanstveno je klimala glavom, pozdravljala i osmehivala se. Gosti su se okupljali oko nje ne bi li joj privuku pažnju. Diva je nastupila trijumfalno.

Njen pratilac uzeo je čašu šampanjca s konobarovog poslužavnika i pružio joj je. „Sigurno želiš da se pridržiš za čašu“, blagonaklono reče Đovani Batista Menegini.

Znao je bolje od svih koliko je Marija u dubini duše prikivala duboko usađenu stidljivost, jer skoro nikada nije

pila. Menegini je već deceniju bio njen menadžer, a osam godina suprug. Bio je trideset godina stariji i vidno niži od nje, ćelav, dežmekast i veoma imućan. Ovaj građevinski preduzimač, veliki ljubitelj opere, zaradio je novac na ciglanama, ali svoju vokaciju pronašao je u braku s Marijom Kalas. Ona se, međutim, katkada pribojavala da je u ovoj vezi kao žena ostala prikraćena. U poslednje vreme sve je češće osećala kako je guši njegova brigas. Doduše, starao se o svemu neophodnom da joj obezbedi nastupe na uobičajeno savršen način, ali kada se pripremala za uloge i borila s pozitivnim emocionalnim olujama i mračnim strastima svojih protagonistkinja, Marija se katkada pitala kako stoje stvari sa strašću u njenom životu.

„Vidiš li onog gospodina tamo pozadi?“ Elsa se pojavi kraj nje pošto se, izgleda, ispozdravljala s gostima, i Marija oseti na ruci mek svilenkasti dodir ogrtača od vizona koji je Elsa nosila preko večernje čipkane haljine. „To je Aristotel Onazis, najbogatiji čovek na svetu. Prijatelji ga zovu Ari.“

Ženi kao Mariji, koja je volela da lista tračerske novine i uz to se kretala u krugu deset hiljada najpoznatijih ličnosti, Elsin gost nije bio nepoznat. Viđala je njegove fotografije, ali lično ga još nikad nije sreala. Osmotrivši ga izdaleka, okruženog muškarcima i ženama koji su očigledno želeli da ga upoznaju, utvrdila je da ga slike nisu objektivno prikazale. Istina, bio je onizak, ali daleko privlačniji nego što je zamišljala ovog poslovnog čoveka iz Male Azije, jedinstvenog po svom uspehu. Onazis je uz to nosio smoking s elegancijom koja je krasila Kerija Granta – u sebi je imao nešto zbog čega je zračio kao fiksna zvezda u zvezdanoj prašini.

„Barem ne izgleda kao da je iz Anadolije“, otelo se Mariji.

„Zašto bi tako trebalo da izgleda?“, iznenađeno upita Elsa. „Pa on je poreklom iz Grčke. Kao ti.“

Marija odmahnu glavom. „Pročitala sam da je rođen u Turskoj. Tamo je nekad postojala velika grčka kolonija, ali ti ljudi nisu kao Grci s Peloponeza ili grčkog kopna. Zovemo ih *turkosporos*, turski izrodi, što sigurno nije kompliment. Znaš, pomalo smo netrpeljivi prema Turcima zato što je Grčka bila pod viševjekovnom osmanlijskom vlašću.“

„O ne!“ Elsa pogleda Mariju krupnim očima, koje su zračile odanošću. „Misliš da sam pogrešila što sam mu odredila mesto za tvojim stolom? Mislila sam da će se najslavnija Grkinja i najslavniji Grk dobro uklopiti... O, eno markize De Kadaval! Pogledaj njen prelepi ukras na glavi.“ Pomenuta dama je nosila repliku venecijanske kampanile.

Marija rado promeni temu. Niko nije mogao da promeni raspored za stolovima koji je odredila Elsa Maksvel – čak ni jedna primadona. Sedeće pored prebogatog brodovlasnika, večera će se na kraju jednom završiti i određeni raspored više neće važiti. Mariji je žalije bilo što je morala da se odrekne Batistinog društva – ili bolje rečeno, on njenog. Njen muž je govorio samo italijanski i zbog toga mu je teško padalo društvo internacionalnih prijatelja. Tako nije mogao da prati ni njen razgovor na engleskom s Elsom.

On joj se upitno osmehnu.

„Elsa mi je samo rekla gde ću sedeti za večerom“, objasni mu Marija na italijanskom. Ona podiže čašu. „Za lepo večer.“

Menegini se kucnu s njom i ona otpi mali gutljaj izvrsnog penušavog šampanjca. Pritom potajno okrznu pogledom čoveka koga joj je Elsa maločas pokazala.

Stolica pored Marijine zaškripa kada se Aristotel Onazis temperamentno spusti na nju. „Žao mi je, ali ne razumem

se u umetnost“, priznade on pošto se predstavio. Govorio je brzo i, za razliku od ostalih Elsinih gostiju koji su pretežno razgovarali na engleskom ili francuskom, obratio joj se na grčkom bez akcenta. „Zbog posla nemam mnogo vremena, pa ga najčešće provodim na vodi, u prijatnim razgovorima, dobroj hrani, uz izvrsnu cigaru. Već je ljubav prema cigarama dovoljan razlog koji me odvraća od posete operi jer je pušenje zabranjeno u vašem svetilištu.“ Pogledao ju je ozareno kao da joj je upravo udelio veliki kompliment.

„Kako sam čula, uopšte niste pravi *turkosporos*“, odgovori mu na njegovom jeziku. Engleski je smatrala maternjim jezikom jer je grčki naučila tek kada je kao devojka morala da se preseli u Atinu, ali njime je vladala tako savršeno da je bez teškoća mogla da kontrira Onazisu – a po potrebi umela je da psuje kao grčki trgovac ribom u Pireju. Pogrdni naziv za Grke koji su pred turskim masakrima masovno bežali iz Male Azije u Grčku više se odnosio na one manje otmene. Maločas je prećutala Elsi da uvredljivi naziv znači nešto kao izdanak Turčinove sperme, što je svakako moglo da se shvati kao uvreda. Ili kao odgovor na njegovu primedbu o operi koju je izbegavao iz tako prizemnih razloga. Kakav ignorant.

Onazis je očigledno poznavao taj pojam. Zagleda se u nju, ali ona nije umela da protumači njegov pogled. Svetlost kristalnih lusterata prelamala se u njegovim očima. „Rođen sam u Smirni, da, ali mnogi slavni Grci potiču iz Male Azije: Ahil, Homer, Herodot...“

Čula je za sva pobrojana imena, iako je njeno obrazovanje bilo skromno. Od trinaeste godine nije više pohađala školu jer je u Atini školovanje njenog glasa uvek bilo na prvom mestu. Učila je, pre svega, glavne ženske uloge za raspon svog glasa, dok se nastava istorije ograničavala na istoriju opere i osnovne pojmove poznavanja grčke prirode i društva. Tako

se njeno opšte obrazovanje od mladosti razvijalo samo kada bi pročitala nešto što bi joj se učinilo značajnim i neophodnim. Ali Mariju nije impresioniralo Onazisovo poznavanje antičke Grčke, nego strast s kojom je branio svoju otadžbinu.

„Nisam htela da vas uvredim“, prekinu ga tada. „Samo sam iznenađena koliko ste autentični. Pravi Grk.“

„Naravno da jesam!“, povika on nasmejavši se. Pritom je to izgovorio tako glasno da su drugi gosti oko njih počeli malo da se osvrću.

Marija ugleda upitni pogled svog muža, koji je sedeo preko puta nje, pored Tine Onazis, Arijeve žene. Menegini se očigledno trudio da razabere delove njenog razgovora s Onazisom, ali nije razumeo ni reč. Zvučne kulise oko njih, zveckanje escajga i čaša, kao i žamor gostiju bili su tako glasni da bi teško mogao da prati njihov dijalog pa i da je bio na italijanskom. Siromah. Verovatno se već dosađivao. Čak je i njegova domaćica za stolom očigledno odustala od pokušaja da razgovara, jer je mlada, lutkasto lepa i pomalo izazovna Tina okretala plavokosu glavu, s kapom na kojoj je štrčalo dva i po metra dugačko perje velike bele čaplje ka gospodinu s njene desne strane.

„Možete li da zamislite“, nastavi raspoloženi grčki milioner, koji je sedeo kraj Marije, „da se ponašam tako otmeno kao Britanac?“

Opet je privukao njenu pažnju i nagradio je malim bisom. Afektirano je nagnuo glavu, izbacio grudni koš i napućio usne. U blago nazalnom tonu dodade na savršenom engleskom, tipičnom za višu klasu: „Veoma se radujem što s vama, madam, mogu da razgovaram o poslednjoj predstavi u Kovent Gardenu. Doduše, nemam pojma o čemu govorimo jer se samo pravim da me zanima bilo šta drugo osim konjičkog sporta.“

Na to se grohotom nasmejala. Stvarno je bio smešan. „Bolje ostanite Grk“, zamoli ga opet na njegovom jeziku.

„Iako nisam poznavalac lepih umetnosti?“

„Da sam s takvima htela da razgovaram, ostala bih na Edinburškom festivalu i raspravljala se s direktorom milan-ske Skale. Umesto toga sedim ovde pored vas.“

„O, čitao sam o tome. Bio sam nakratko u Londonu, gde sam obnevideo od udarnih vesti o Kalasovoj, koja se, kako se smatra, ponela tako nepravedno. Britanska štampa je vaše otkazivanje proglasila skandalom.“ Odmahivao je glavom smeškajući se kao da ga sve to zabavlja. „Kada sam čuo za poniženje Britanaca, nisam znao da ćemo se večeras sresti.“ Zastao je na tren i zatim rekao: „Zahvalan sam što ste izabrali Veneciju.“

I ona je bila. Pre svega na zanimljivom sagovorniku za stolom. Dok ga je zabavljala anegdotama iz sveta opere, njegova priča ju je navela na razmišljanje. Onazis joj je pričao o svom rodnom gradu Smirni, koji je u grčko-turskom ratu početkom dvadesetih godina bio gotovo potpuno razoren. Kroz njegove opise oživela je jedinstvena, nestala metropola, gde su jednu polovinu stanovništva činili hrišćani, a drugu muslimani, i premda su bili tako različitog porekla, živeli su zajedno u miru. Kao sin preduzetnika grčkog porekla, imao je povlašćeno detinjstvo i pohađao je evangelističku školu – dok njegov svet nije bukvalno spaljen. Tek što je napunio šesnaestu, morao je da napusti otadžbinu. Sa samo šezdeset dolara u džepu ukrcao se kasnije na brod za Buenos Ajres kako bi u Argentini okušao sreću. Početni kapital je zaradio trgujući takozvanim turskim duvanom.

„Sada razumete“, reče s osmehom dok je vrteo cigaru koju je zapalio posle glavnog jela, „što toliko volim duvan – pomogao mi je da se uzdignem ni iz čega.“

„Čula sam da su najbolje cigare s Kube“, uzvratila ona.

On se osmehnu. „U pravu ste. Dobra havana kao ova montekristo je nenadmašna.“ S uživanjem povuče dim pre nego što nastavi. „A onda među cigaretama postoji mala razlika, tako da su mi one pomogle da uspem u životu. Ili da se ovako izrazim: doprineo sam razvoju ukusa kod Argentinaca. Latinoamerikanci su do tada poznavali samo američki i kubanski duvan. I to sorte koje nisu tako blage kao duvan iz Trakije i Makedonije. Uvezio sam, dakle, duvan, a zauzvrat izvezio goveđu kožu u Evropu. U jednom trenutku sam odlučio da kupim brod. Od tada su se u međuvremenu namnožili na devetsto.“

„Neverovatno“, odvratio Marija. Ona ga pogleda i primeti da prema ovom čoveku oseća mešavinu simpatije i poštovanja. Nije je očarao ostvareni životni uspeh, već sličnost puta kojim su išli, zbog čega joj je bio veoma privlačan.

Setila se kako ju je još kao dete majka prisiljavala na mnoge privatne koncerte, što je naposljetku dovelo do prvog nastupa na brodu kojim je s majkom i sestrom napustila Njujork i oca i otišla u Grčku. Posle toga je muzika postala dominantna u njenom životu. Skoro da nije imala prijatelje jer joj majka to nije dozvoljavala ni sa jedne strane Atlantika, kao ni hobije. U stvari, osim pevanja nije imala ništa. Pogotovo što je rano shvatila da su ljudi ignorisali njenu u to vreme ne naročito lepu pojavu samo kada bi pevala. U istom uzrastu u kome je Aristotel Onazis udarao temelje svojoj imperiji u Buenos Ajresu, ona je prvi put stala na pozornicu atinske opere, a pet godina kasnije prvi put je briljirala u ulozi Toske. To je bio početak njene karijere.

„Oboje smo krenuli od nule i dostigli vrhunac“, razmišljala je, „i to samo zahvaljujući snazi volje i svojim sposobnostima. Verovatno je taj dar proistekao iz našeg grčkog korena – jer smo prilično tvrdoglavi ljudi.“

„Kao Grkinja sigurno volite more, zar bi moglo biti drugačije.“ Njegov ton je postao za nijansu živahniji nego kada je pričao o Smirni. „Veliki sam obožavalac Odiseja i jedrenje je moja strast. Šta mislite o krstarenju na mojoj jahti? Rado bih pozvao vas i vašeg muža.“

„Jednom... možda...“, promrmlja ona neodređeno. Kakva divna zamisao da jedri po Sredozemnom moru. Ali to je daleki san. Zakazani koncerti joj nisu ostavljali vremena za duži odmor, a osim toga, Menegini nije naročito dobro podnosio plovidbu.

Onazis je na trenutak delovao uvređeno. Marija primeti to u blesku njegovih očiju. Očigledno nije navikao na odbijanje.

Zavlada teška tišina, dok se ćeretanje oko njih nastavljalo bez prekida. Onazis stavi cigaru u usta, povuče dim i okrenu glavu da ga ne bi otpuhnuo ka njoj. U dnu prostorije se smenjivao orkestar: završila se lagana muzika, gudači su ustupili mesto muzičarima koji će svirati plesnu muziku.

Posle nekog vremena opet je pogleda. „Molim vas da barem prihvatite vožnju mojim motornim čamcem po Veneciji“, predloži Onazis sa smirenom, raspoloženom opuštenošću, koju je upoznala proteklih sati. Povratak ležernosti svedočio je o njegovoj sigurnosti da niko na kraju krajeva ne može da ga odbije. „Želeo bih da vam tokom vašeg boravka ovde stavim na raspolaganje svoju rivu.“

Naravno da je posedovao rols-rojs među motornim čamcima. Nehotice se nasmešila. Zanimljiv je i prijatno je društvo. Zašto da ne prihvati njegovu ponudu za vreme jednonedeljnog boravka u Veneciji i na taj način verovatno provede neko vreme s njim i njegovom ženom? Ona klimnu glavom u znak slaganja. „Rado.“

„A ako ne bude narednih meseci, idemo onda sledeće godine svi na krstarenje po grčkim ostrvima“, odluči on ozarivši se. „Naša prijateljica Elsa može da nas prati, ako hoće.“

Pružiš mu prst, a on uzme ruku, prolete joj kroz glavu. Ali nije se naljutila na njega, njegova upornost ju je zabavljala. Da ga ne bi razočarala, ona klimnu još jednom – iako je dobro znala da neće biti zajedničkog putovanja.

Marija je provela umalo celo večer u društvu Aristotela Onazisa. Kasnije ju je predstavio svojoj mladoj, lepoj ženi. „Tina jedva zna grčki“, poverio joj se pre toga. „Njen otac Livanos, brodovlasnik, radije ju je vaspitavao kao američku princezu. Ona uvek kaže da je u Engleskoj naučila da govori, u Njujorku da misli, a u Parizu da se obučer. Grčka joj nije naročito važna. Takva je.“ On se nasmeši kao neko ko je ponosan na svoje vlasništvo, ali onda mu se pogled smrknu kao da mu nešto smeta.

Zabava je bila veoma uspešna, trajala je cele noći. Pažljivi konobari su menjali dogorele sveće u svećnjacima na stolovima, stalno otvarali nove boce šampanjca i dosipali ga. U poodmaklo doba noći gosti su se malo proredili, ali kada Elsa Maksvel sede za klavir i krenu da preleće prstima preko dirki u brzom ritmu swinga, gosti se okupiše oko domaćice i muzičara u snežnobelim odelima. Marija i njen muž kao i Onazis i njegova žena na plesnom podijumu su slušali solističku tačku ove uticajne žene. Elsa je svirala brze i melanholične pesme iz tridesetih godina i ratnog doba, čijem je nastanku zasigurno svedočila kao reporter u Holivudu. U jednom trenutku dade muzičarima znak. Oni se prihvatiliš instrumenata i zasviraše s pijanistkinjom. Onda mahnu Mariji da joj priđe.

Solistička deonica trube, nekoliko akorda na klaviru i melodija pesme *Stormy Weather* ispuniše dvoranu. Elsa

utiša svirku, klimnu Mariji – i u sledećem trenutku odjeknu glas najslavnijeg soprana na svetu koji zapeva o razočaranoj ljubavi. Marija je iznela pesmu s glumljenom dramatikom koja je bila tipična za nju, ali za oktavu dublje od arije. Oko nje je iznenada toliko utihnulo da je i najmanje zveckanje čaša odzvanjalo kao zvono Crkve Svetog Marka.

Marija se spusti na ivicu podijuma, gde se nalazio orkestar, i potpuno se prepusti svojoj ljubavi za džez. Nije joj smetao spontani nastup, njena publika je bila malobrojna, nije bilo muzičkih kritičara koji su jedva čekali da ne otpeva visoke tonove. Nije morala da se plaši da će joj zatajiti glas jer se držala nižeg registra interpretatorke Lene Horn.

Bio je divan osećaj pevati jednostavno iz radosti prema muzici. Očima je preletala preko ekskluzivne publike, ništa manje oduševljene od ljubitelja opere u velikim operskim kućama. Pogled joj se zadrža na Onazisu, koji je zagrlio ženu i delovao opčinjen Marijinim pevanjem.

Kada zapeva strofu „There’s no sun up in the sky“, iza visokih prozora se nazreše pastelne pruge na nebu iznad Venecije, dok zraci boje kajsije izmešani s ljubičastim najaviše izlazak sunca.

DRUGO POGLAVLJE

Jedanaest godina kasnije
Iznad oblaka, početak avgusta 1968.

J oš pre poletanja Marija je spustila neprozirnu zavesu na prozor. Romantičan južnjački zalazak sunca poslednje je što je u ovom trenutku želela da vidi. Očiju skrivenih iza tamnih sunčanih naočara s odgovarajućom dioptrijom, zurila je u znak upozorenja u prvoj klasi aviona *Er Fransa* čekajući obaveštenje o vezivanju pojasa.

Nije, naravno, putovala *Olimpik ervezom*, avio-kompanijom Aristotela Onazisa. Kada je napustila njegovu jahtu kipteći od besa, htela je samo da se udalji od njega što brže. Pošto se plašila da će on možda sprečiti poletanje ako rezerviše mesto u jednom od njegovih boinga, opredelila se za putovanje francuskim avio-prevoznikom. Tek kada se penjala stepenicama u avion, shvatila je da se možda uzalud brinula. Da je Onazis želeo da mu se vrati, zaustavio bi je bez problema na atinskom aerodromu. Aristo, kako ga je zvala, raspolagao je mnogim instrumentima da demonstrira svoju nadmoć. Državni simbol na putničkom avionu ne bi ga sprečio da nametne svoju volju. Samo da je to želeo. Što očigledno nije bio slučaj.

To saznanje ju je pogodilo kao udarac pesnicom i nakratko je bila uzdrmana. Da li je pogrešila što je napustila Arista u besu, umesto da se povinuje njegovoj volji i istraje dok nova ljubavna afera ne postane prošlost? Možda, ali u krajnjoj liniji joj nije bilo samo važno što je druga žena bila u igri. Reč je o njoj, o Aristu i o njihovoj velikoj ljubavi. Da li je njena naklonost bila dovoljno snažna da se izbori sa svim što je činio zaslepljen Napoleonovim kompleksom? Marijin prijatelj Lorens Keli, svedok njihovog neslavnog raskida, sigurno je bio u pravu kada je tvrdio da je ovde reč i o njoj – o dostojanstvu dive koje mora da sačuva.

Možda je tačno ono što je tvrdio francuski car, da je u ratu i ljubavi sve dozvoljeno. U ratu se vodi borba pre svega za čast i moć, a ako je u ljubavi isto tako, Marija nije želela da prepusti bojno polje Aristu, nije htela da kapitulira. Pa ipak, morala je da se zapita šta je postigla svojim ponašanjem, osim što se osećala jadno kao pas. Pirova pobeda, pri čemu čak nije znala u kom smislu je uopšte pobedila. Ipak je Aristo dozvolio da ode s broda bez pozdrava. Kako sada može znati da li ga je njen odlazak povredio? Mora priznati da bi se osećala manje jadnom kada bi znala da se on oseća makar približno loše kao ona. Ali trebalo bi da bude razumna i ne nada se tome.

Pri poletanju je potisak pritisnu na meko kožno sedište. Susedno mesto ostalo je prazno. Srećom, na njemu nije sedeo neki neznanac. Bilo bi joj isuviše neprijatno da je neko vidi u ovakvom stanju ili čak zapodene razgovor. Bilo bi drugačije da je Lari ostao s njom. Ali njen prijatelj je nasuprot očekivanjima morao da leti drugim avionom.

Na aerodromu u Atini Lari joj je priznao da im se putevi razilaze: on mora da ide u Rim na sastanak koji je davno dogovoren.

„Naći ćemo se kasnije tamo“, pokunjeno ju je uveravao. „Sledeće nedelje sam kod tebe u Parizu.“ Zvučao je kao Aristo.

„Naći ćemo se kasnije tamo“, rekao je. „U septembru sam kod tebe u Parizu.“

Iako je period bio duži, ona podjednako nije sumnjala u Aristotelove reči kao što nije sumnjala ni u Larijevo obećanje. Nesumnjivo je dovodila Aristovu vernost u pitanje, ali ne i Larijevu lojalnost. Da li je to bila greška? Da li se možda prenagljeno dala nagovoriti da se usprotivi muškarcu koga je volela? Naposletku, samo je pretpostavljala da Aristo želi da se sretne sa Žaklinom Kenedi. S distance posmatrano, morala je da prizna da to nije znala sa sigurnošću. Da nije preterano reagovala, dok je Aristo možda samo želeo da sebi dâ oduška s nekoliko prijatelja? Ali kada bi poželeo muško društvo, obično bi seo u neku birtiju u lukama, u koje je svraćao krstareći Mediteranom, gde je s ribarima pio uzo, kao što čine momci, i igrao s njima tavlju, tradicionalnu grčku igru na ploči. Pritom je Marija često sedela kraj Aristotela – i uživala u susretima. Srdačnost tih ljudi, njihova nezavisnost od sveta materijalnog blagostanja i njihova čista životna radost sve su je više privlačile, uživala je u tom bezbrižnom druženju utoliko više što se češće kretala u internacionalnim krugovima visokog društva. To je bila sloboda koju je osećala samo na moru. Zašto se bez razmišljanja odrekla svega toga?

Zato što je Aristo lagao, odgovori joj glas iz dubine glave. Poseta nepoznatih prijatelja na brodu je verovatno samo u jednom pogledu mogla zaista da bude muška stvar, kako je rekao. Ona je bila sigurna: hteo je da skloni Mariju s puta kada je udovica američkog predsednika Džona F. Kenedija trebalo da ga poseti na brodu.